

Afrikada esa mahalliy dindagilar 14 foiz dan ortiq aholi (19,2 mln. kishi)ni tashkil qiladi. Ammo islomga nisbatan nasroniylik ko'proq tarqalgan va ancha mustahkam saqlangan. Markaziy Afrika aholisining 20 foizdan ortig'i (23,7 mln. kishi) nasroniy dinida. Bulardan tashqari, mintaqada nasroniy-afrika aralashma diniy e'tiqodlar ham keng tarqalgan. Bunday sinkretik dinlar ta'siriga G'arbiy Afrikaning 26 foiz aholisi, Markaziy Afrikaning 17 foiz aholisi o'tgan.

G'arbiy va Markaziy Afrika xalqlarining badiiy hunarmandlik san'ati naqadar yuksak bo'lsa, uning og'zaki ijodi, o'yin va musiqa san'ati ham shunchalik rivojlangan. Ajoyib arxitektura namunalari, go'zal ko'shk va saroylar, afsonaviy obrazlar tasviri berilgan haykal va ustunlar, quyma metall va o'yma yog'och san'ati namunalari bilan bir qatorda, beqiyos og'zaki adabiy merosni avlodma-avlod saqlab kelgan baxshi (griot)lar, ashulachi va raqqosalar jahon madaniyatiga munosib hissa qo'shib kelmoqdalar. Hozir ham xalq ijodi zaminida paydo bo'lgan professional arxitektorlar va adabiyotchilar, aktyor va raqqosalar, musiqachi va ashulachilar, rassom va haykaltaroshlar o'zlarining go'zal san'atlarini xalqaro festivallarda, konsert dasturlarida namoyish qilmoqdalar, olqishlarga, hurmat-e'tiborga sazovor bo'lmoqdalar.

35-§. Sharqiy Afrika xalqlari

Afrika qit'asining sharqiy qismida bir xil irqdagi o'ziga xos maishiy turmush va madaniyat yaratgan turli etnoslar yashaydi. Bu yerda mustamlaka bo'lmagan yagona davlat – Efiopiya, jahon olmos bozorida yetakchilik qilayotgan Janubiy Afrika Respublikasi va Namibiya joylashgan. Sharqiy Afrikaga (Efiopiyadan tashqari) Somali, Jibuti, Keniya, Ugan-

da, Tanzaniya, Ruanda, Burundi, Zambiya, Malavi mamlakatlari kiradi.

Yevropoid va negroid irq-lari o'rtalig'ida shakllangan efioip irqiga tegishli xalqlar, asosan, semit-xamit (afroosiyo) tillarida gapiradilar. Efiopiyada yashovchi eng katta xalqlar amxara va oroma, janubi-sharqiy hududlardagi somalilar va boshqa elatlar semit til oilasiga mansub. Markaziy qismi va janubi ko'p sonli galla, sidamo, kushit tilida gapiradigan xalqlardan iborat. Ular, asosan, dehqonchilik bilan shug'ullanadilar.

Efiopiya eng qadimiy dehqonchilik markazlaridan bo'lib, uning markaziy va g'arbi-shimoliy qismlarida haydaladigan yerlariga, asosan, g'alla ekilgan. Yaylovli chorva xo'jaligi chopqi dehqonchiligi bilan birga rivojlangan hududlar g'arbiy, janubiy qismida mavjud. Asosiy ekinlardan bug'doyning ayrim turlari, teffa (mayda urug'li don), durra (jo'xori turi), makka, arpa, suli, sholi, loviya turlari, no'xat, chechevitsa, nut, paxta ekiladi. Efiopiyada kofe yetishtiriladi va u (kefa provinsiyasi nomi bilan bog'liq) eng sevimli ichimlik sanaladi. Turli sabzavot ekinlari: qalampir, piyoz, sarimsoq, karam, bodring, qovoq ham yetishtiriladi. Keyingi vaqtlarda pomidor, lavlagi, rangli karam, sabzi ham keng tarqalgan. Bog'dorchilik rivojlangan, apelsin, limon, mandarin, anor, banan o'stiriladi. Dehqon xo'jaligida qo'l to'qimachiligining ommaviylashgani, eksportning ko'payishi natijasida paxta muhim ekinlardan hisoblanadi.

Kofe – Efiopiyaning iftixori hisoblanadi. Shu bois bu yerda, xuddi xitoy va yaponlarning choy marosimlari kabi kofe hamda kofe ichish bilan bog'liq urf-odatlar keng tarqalgan.

Turarjoylari. Efiopiyaning shimoliy va sharqiy hududlarida yashovchi aholi to'g'riburchak shakl-

ida mayda tosh va shagʻaldan tuproq va tezak aralash loydan qurilgan tekis tomli uylarda yashaydilar. Koʻchmanchi chorvadorlar (masalan, somaliliklar) oʻziga xos panjara sinch devorlarga tuxum shaklida qalin quruq xashak yopilgan, ustiga tuya yoki hoʻkiz terisi qoplangan uylarda yashaydilar. Keyingi yillarda koʻchmanchilarning oʻtroq turmush tarziga oʻtayotgan qismi tukuli uylarni tiklamoqdalar.

Kiyim-kechaklari. Kiyimlari anʼanaviy, erkaklar chitdan uzun tik yoqali koʻylak, tor ishton kiyadilar, ustiga shamma (chopon) yopinadilar, sovuqda koʻshonli jundan tikilgan burnus kiyadilar. Ayollarning kiyimlari ham uzun tor yengli koʻylak, shamma va burnusdan iborat. Odatda, ayol va erkaklar bosh va oyoq yalang yuradilar, ayollar baʼzan roʻmol yopinadilar. Faqat sahroda qaynoq qumda yurish uchun teri sandal kiyiladi. Soʻnggi vaqtlarda Yevropa kiyimlari keng tarqala boshlagan.

Bayramlarda hamma oq liboslar (Efiopiyada oq rang sevimli) kiyib bezanadilar. Butun hayot ochiq havoda oʻtadi. Hovlida ovqat pishiriladi, chit toʻqiladi, ip yigiriladi, non yopiladi va kofe qaynatiladi.

Efiopiya aholisi 75 mln. kishi boʻlib, uning yarmidan koʻpi (66,5 foizi) nasroniy dinida (asosan, amxara, tigrai, qisman oromo, agou va boshqa xalqlarda), qolgani (28 foizi) musulmonlar (somal, afari, chorva oromo, tigra, badja, voyta, jabirti kabi xalqlar) va mahalliy anʼanaviy dindagi (5 foizi) elatlar va etnik guruhlar (asosan, gʻarbiy, shimoliy va janubi-gʻarbiy hududlarda) ajdodlarga sigʻinish, animizm kabi eʼtiqodlar saqlangan.

Somali yarim orolida yashovchi shu nomdagi aholining (5,5 milliondan ortiq kishi) turmush tarzi efiofiyaliklarnikiga ancha yaqin.

Somalilarning asosiy qismi (janubiy hududlarda 60 foiz va shimolda 90 foiz) koʻchma chorva xoʻja-

Somali taomlari

liklardan iborat, ular biroz dehqonchilik bilan ham shug'ullanadilar. Ayniqsa, tuyakashlik keng tarqalgan. O'ndan ortiq tuya, bir-ikki yuz qo'y va echkiga ega bo'lgan kishi badavlat hisoblanadi. Ayrim boy oilalar bir necha yuz va hatto mingta tuyaga ega. Somalilar guruhlarga bo'linib, ko'pincha qavmu qarindosh oilalar birikib ko'chib yurganlar. Uzoq davrga mo'ljallanib qurilgan makon (guri)ni qoldirib, o'spirin va yoshlar tuyakashlik qilib, uzoq joylarga ko'chib bir necha oygacha poda bilan yashagan. O'troq holatda faqat aholining 1/3 qismi yashaydi. Bular, asosan, vodiylarda joylashgan dehqonlar, hunarmandlar, savdogarlar va sohillardagi baliqchilar.

Dehqonchilikda faqat xo'jalikka zarur ekinlar (makka, kunjit, yeryong'oq, loviya, paxta) ekiladi. Eksport uchun plantatsiyalarda banan, shakarqamish yetishtiriladi.

Somali aholisining 99,8 foizi islom dinida. Ular barcha musulmon bayramlarini va navro'z (somali-

cha dabisht bayrami)ni tantanali ravishda nishonlaydilar.

Sharqiy Afrikaning yirik mamlakatlaridan 2012-yil ma'lumotlariga ko'ra Keniya (37,8 mln.), Uganda (30,9 mln.), Tanzaniya (37,8 mln.) aholisining etnik qiyofasi rang-barang. Masalan, Keniyada yashovchi aholining asosiy qismi (95 foiz) negroid irqda, ayniqsa, nilot tipi ko'pchilikni tashkil qiladi. Bu yerda bantu, nilot, kushit tillarida gapiradigan turli elatlar yashaydi. Ulardan bantu tilidagi etnoslar (kikyuyu, embu, kamba, taraka, luxya, kasik, pakomo, iverine, suaxili va h. k). Nilot til turkumiga oid xalqlar (aholining 30 foizi)dan eng kattasi jaluo yoki luomlgari ko'chmanchi chorvador bo'lib, keyin o'troq dehqonchilikka o'tgan. Hozirgacha yarim ko'chmanchilikda yashab kelayotgan nilotlar ko'p. Ularning tasavvurida yerga ishlov berish, ya'ni dehqonchilik qilish nomunosib kasb. Bunday fikrdagi masai samburu, turkana, teso nomli chorvador qabilalar hozir ham qadimiy odatlariga binoan ayricha yashaydilar.

Afrika, arab va hind madaniyatlarining ko'p asrlik yaqin aloqalari va aralashmasida paydo bo'lgan yorqin va original suaxili madaniyati umumjahon mohiyatga ega bo'lgan va juda ko'p etnoslarga manzur tushgan madaniyatga aylangan. Uy qurilishida, kiyimlarida, badiiy hunarmandlik mahsulotlarida, ma'naviy hayotida nihoyatda go'zal va rang-barang o'ziga xos xususiyatlarni saqlab kelgan. Keniya xalqlarining sohil qismi aholisi hozirgacha zargarlik, misgarlik, yog'och va suyak o'ymakorligi san'ati an'analarini davom ettirmoqdalar. Suaxilliklarning oq xalat (galabey)lari, kumush bilan kashtalangan chiroyli do'ppilari, ayollarning quyuq ko'k, o'ziga xos parda va choyshablari, turli taomlari sharqi-janubiy sohil aholisi orasida keng tarqalgan.

Tanzaniyada mahalliy bantu xalqlarining o'troq dehqonchilik madaniyati bilan hunarmandlik va sohilardagi suaxili savdogarlarining madaniy an'analari qadimiy davrlardan aralashib shakllanib kelgan. Uganda, Burundi, Zambiya xalqlarida ham bu jarayon sezilarli darajada. Zambiyada bir necha o'n qo'shni qishloqlar birikib, bir jamoa (chifdom)ni tashkil qiladilar. Odatda, 5 – 10 ming kishidan iborat chifdom boshida oqsoqol boshliq saylanadi. Mazkur jamoalarning soni mamlakatda 400 ga yaqin. Tanzaniyada bola voyaga yetganda, nikoh va ko'mish marosimlarida qadimiy urf-odatlar saqlanib, ularni kohinlar va folbinlar boshqarib kelgan. Chorvador masai aholisi past ellipsis shaklidagi xashak va chiviqlardan tiklangan uylardan iborat 20 – 50 xonadonlik qishloqlarda jamoa bo'lib yashaydilar.

36-§. Janubiy Afrika xalqlari

Janubiy Afrikaning etnik qiyofasi, lingvistik tuzilishi va sotsial tuzumi turlicha ko'rinish kasb etgan. Tub aholi afrikaliklar mintaqaning 4/5 qismini tashkil qiladi, janubiy qismida afrikaliklarning ko'pchiligi bantu xalqlaridan (taxminan umumiy aholining 78 foizi) qadimiy etnos hisoblangan bushmen va guttentotlar 0,5 foiz hamda yevropaliklar metislar bilan 19 foiz, osiyoliklar 2 foiz nufuzga ega.

Turli mahalliy etnoslar mintaqada Mozambik, Zimbabve, Janubiy Afrika Respublikasi (JAR), Namibiya, Botswana, Svazilend, Lesoto davlatlari, Madagaskar, Komor, Reyunon, Mavrikiy va Seyshel orollaridagi o'lkalar orasida tarqoq holda joylashgan. Mintaqadagi mamlakatlar orasida o'zining ijtimoiy tuzumi va etnik tarkibi jihatidan Mozambik Respublikasi alohida o'rin egallaydi.